

AR VARIJUOJA GRANDININIAI LAIŠKAI?

POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – grandininiai laiškai, sukaupti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne. Taip pat naudojamosi laiškais, skelbiamais interneto svetainėse.

Darbo tikslas – išsiaiškinti galimas grandininio laiško varijavimo tendencijas. Tikrinama hipotezė, kad grandininių laiškų, kaip folkloro kūrinių, kaitos ypatumai yra tokie pat, kaip ir kitų tautosakos žanrų.

Tyrimo metodai – analitinis aprašomasis, lyginamasis.

Žodžių raktai: folkloras, variantiškumas, grandininis laiškas, laiškų grandinė.

„Lietuvių literatūros enciklopedijoje“ teigiama, kad laiškas yra „seniausia žmonių bendravimo raštu forma, žinoma nuo XVIII a. pr. Kr. Egipte, susikūrusi savo etiką ir stilistiką, svyruojančią nuo oficialaus pranešimo iki intymaus tono“ (Kubilius 2001). Kadangi skiriamas konkrečiam adresatui ar jų grupei ir rašytas vieno žmogaus, tai turėtų būti autorinis tekstas. Tačiau skirtinguose epistoliniuose tekstuose šalia individualaus turinio lengvai randama ir visiškai tokių pačių, ir nežymiai varijuojančių segmentų (kreipimosi, mandagumo, pradžios ir pabaigos formulės). Tai jau folklorinio kūrinio požymis. Dar daugiau tokių požymių turi anoniminiais laikomi grandininiai laiškai, dažnai įvardijami laimės laiškais (toliau patogumo dėlei vadinami laiškais). Pastaraisiais metais jie siuntinėjami ne tik paštu ar perduodami iš rankų į rankas, bet jų pilna ir interneto svetainėse, dažnai gaunami elektroniniu paštu ar trumposiomis telefono žinutėmis. Tikrai savita jų etika, estetika ir stilistika, tačiau bent lietuvių tyrinėtojų plačiau dar nenagrinėta. Dėl to būtų pravartu apžvelgti užsienio autorių darbus šia tema.

Pirmą kartą aptariamieji laiškai išsamiau aprašyti „Vokiečių tikėjimų žodyne“ (Stübe 1931–1932, 1935–1936a, 1935–1936b), tačiau vėliau keletą dešimtmečių dėmesiu jie nelepinti. Galbūt natūralu, kad apie juos nerašyta socialistinėse šalyse leistuose folkloro žinyuose (Krzyżanowski 1965). Aiškinamuosiuose Vakarų šalių žodynuose jie aprašomi tikrai dažniau (Webster 1996: 220; Duden 2001: 895), tačiau nevienodai elgtasi tų pačių šalių specializuotose enciklopedijose – kai kur grandininiais laiškams skirtas atskiras straipsnis (Dictionary 2000: 52), o kai kur jie visiškai nutylimi (Bødker 1965).

Šia tema parašyta nemažai straipsnių. Kalbamuoju objektu domėjosi Alanas Dundesas (1964), Mihály Hoppálas (1986), sociokultūrinė ir psichologinė laiškų plotmė ypač traukia prancūzų tyrinėtojus (pvz., Taïeb 2001; Dauphin 2002)¹. Tačiau folklorine jų puse domėtasi gana menkai. Tiesa, jie neapeiti 2005 m. Tartu vykusiame ISFNR kongrese (Seljamaa 2005; Vékony 2005). Lietuvoje laimės ar jiems giminingų laiškų pirmasis paskelbė Leonardas Sauka (2002). Vis dėlto neabejotini lyderiai čia yra kolegos rusai (Лурье 1993; Панченко 2002, 2003), daugiausia tyrinėjantys religinę maginę jų problematiką.

Pradėję skliti internetu, grandininiai laiškai susilaukė matematikų dėmesio. Ir visai natūralu – teikiamos informacijos patikimumo požiūriu dažnai tai tėra elektroninio pašto šiukšlės, prieš kurias reikia kovoti (pvz., pranešimai apie kompiuterių virusus). Atsirado net specializuotų svetainių, kaupiančių tokius pranešimus ir raginančių pasitikrinti jų patikimumą². Nuo 1973 m. raštu ir internetu sklidusius laiškus rinko buvęs karo analitikas, matematikas Danielis W. VanArsdale'as. Jo surinkta medžiaga su itin plačiais komentarais ir šaltinių bibliografija pristatoma asmeninėje svetainėje (VanArsdale 2007). Čia skelbiama medžiaga ypač praverstų diachroniniams tyrinėjimams. Kuklesnė Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto doktoranto Filipo Gralińskio kolekcija (Graliński 2007). Beje, jis kaupia ne tik grandininius laiškus ir jų komentarus, bet ir miesto legendas.

Tačiau grandininių laiškų nerandame naujai kuriamose lietuvių folkloro nomenklatūrose, nenustatyta jų vieta rūšių ir žanrų sistemoje. Prie jų neapsistojama net kalbant apie rašytinį folklorą, taigi tebėra aktualu įrodyti šių raštų folkloriškumą. Įrodytas polinkis varijuoti būtų puikus argumentas tokiai analizuojamo fenomeno prigimčiai pagrįsti.

Nagrinėjami ir cituojami tekstai imti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tautosakos rankraštyne saugomų rinkinių (turima daugiau kaip 300 tekstų pavyzdžių). Esant reikalui, pasiremiamą internetu svetainėse rasta medžiaga, neaplenkiami ir kitakalbiai tekstai. Straipsnio autoriaus stebėjimai rodo, kad tautinių ypatumų grandininuose laiškuose pasitaiko labai retai. Šiuolaikinės komunikacijos priemonėmis laiškai lengvai pasiekia tiek artimus, tiek tolimus kraštus. Jie kaipmat išverčiami į tų šalių kalbas, tad bet kuris naujas kitakalbis tekstas greitai papildo konkrečioje valstybėje cirkuliuojančių grandininių laiškų kolekciją³. Galimoms paralelėms susekti ypač pravertė F. Gralińskio asmeninė svetainė. Taip pat naudotasi D. W. VanArsdale'o sukaupta kolekcija ir studija jo svetainėje (1/7/2007 versija)⁴.

---

¹ Apie grandininius laiškus dar yra rašę ar pavyzdžių skelbę Michel-Louisas Rouquette'as, Véronique Champion-Vincent, Pascalis Froissart'as. Daugumoje rašinių laiškai saistomi su elektroniniais gandais. Gana išsami straipsnių ir publikacijų bibliografija randama <<http://pascalfroissart.online.fr/1-annuaire/02-articleonline.html>>

² Pavyzdžiui, <<http://www.hoaxbuster.com>>, <<http://www.breakthechain.org>> ir kt.

³ Plačiau autoriaus apie tai jau buvo rašyta (žr. Laimės laiško pokyčiai moderniojoje komunikacijoje, *Tautosakos darbai*, 2004, [t.] XXI (XXVIII), p. 138–164).

⁴ Svetainėje pateikiamas tekstas gana ilgas, su daugybe vidinių sąsajų, todėl dokumentuojant nurodomas ir cituojamo skyriaus numeris (pvz., VanArsdale 2007: 1.2, 2007: 3.3).

Straipsnyje sąmoningai ieškoma tik teksto kaitos apraiškų. Audiovizualinės raiškos variacijos, lemiamos sklaidos būdo (rankraštis, spauda, elektroninis paštas, interneto svetainė) galimybių, čia nėra tiriamos. Autoriaus nuomone, joms reikėtų skirti atskirą straipsnį. Kelinama hipotezė, kad šių laiškų, kaip rašytinio folkloro objektų, varijavimas dėl savito sklaidos būdo yra ap sunkintas, tačiau vis dėlto vyksta. Ir vyksta pagal bendrus visiems tautosakos žanrams dėsnius.

Pirmiausia pažymėtina, kad esama daugybės varijavimų, kurių randasi ne dėl sąmoningos laiškų siuntėjų valios. Akademikas L. Sauka, rašydamas apie religinio maginio turinio laiškus, pastebi, kad tokiuose tekstuose griežtai draudžiama ką nors keisti, tačiau skirtumų vis dėlto pasitaiko. Aptikti pokyčiai čia pat nurodomi (Sauka 2002: 262). Akivaizdu, kad dauguma jų atsiradę laiškus perrašant. Dažniausiai tai būna rašybos ir skyrybos klaidos. Ypač klystama neadekvačiai suvokus konkrečius rašmenis. Dažniausiai taip nutinka nurašant vardus, vietovardžius, datas ir skaičius. Sakysime, *c/2* pakeičiama į *Cl₂*, o *xπ* – į *x4* (LTR 7051/3), generolas *Tuchačevskis* virsta *Tucharevskiu* (LTR 7051/3), rašytojas *Konan Doilis* pristatomas kaip *Konon Doilas* (LTR 7051/5) ar *Konon Doiles* (LTR 7051/3), *Dozorne* (LTR 7051/1) tampa *Davovme* (LTR 7051/3), o niekam nežinoma valstietė *Urunova* pavadinama *Uranova* (LTR 7051/1) ar *Vrunova* (LTR 7051/3). Tokių pat neatitikimų randa ir užsienio tyrinėtojai (płg. Hoppál 1986: 67–68; Taieb 2001: 250). Nesuvokti žodžiai visiškai taip pat iškraipomi ir kitų žanrų kūriniuose. Nesvarbus ir jų plitimo būdas – ar tai būtų žodinis perteikimas, ar iš sąsiuvinio į sąsiuvinį perrašomi tekstai: *Nuo Bandžiūrijos šalalal Kulkos zvimbia kai bitalas* (LTR 2293/208).

D. W. VanArsdale'as teigia, kad variantų atsiranda ne tik perrašant ranka, bet ir darant kserokopijas (VanArsdale 2007: 3.3). Maždaug penkioliktos ir vėlesnių fotokopijų tekstas darosi iškraipytas, dėmėtas ir vietomis neįskaitomas. Antraštės ir tekstas prie paraščių, pirmos ar paskutinės eilutės gali būti sugadintos netikusiai padėjus originalą ant daugintuvo lango ir didinant vaizdą. Faksu perduodamo vaizdo kokybė dar greičiau prastėja. Taip platintos neberyškios grandinės kartais perrašomos ranka. Jos gali pakisti net nežinant pačiam platintojui – klaidingai suvokus žodžius ar juos praleidus. Tačiau tai netrukdo laišku keliauti toliau.

Tokios klaidelės iš esmės kūrinio nekeičia. Mums įdomesni apgalvotos tekstų kaitos pavyzdžiai. Čia pažymėtina, kad jau aptarta asmenvardžių, vietovardžių kaita gali būti gana sąmoninga. Pasak Pranės Jokimaitienės, pateikėjas „daugiau ar mažiau stichiškai pasiduooda gyvenamojo laikotarpio bei vietos įtakoms, jam nežinomus nugirstus žodžius bei žodžių formas pakeisdamas tais, kurie jo apylinkėje paplitę, arba senoviškus žodžius pakeisdamas dabartiniais“ (Jokimaitienė 1970: 124). Toks principas labai tinka laimės laišku ar net jo parodijai. Juk laiškuose dažnai kalbama apie tikrą ar menamą grėsmę, visuomeninio ar politinio gyvenimo aktualijas. Tekstas turi būti ypač įtaigus arba komiškas. Tam reikalui kuriami ar skleidžiami gandai artinami prie konkrečios gyvenamosios vietovės, bendruomenės interesų. Logiška, kad vengrų tyrinėtojo M. Hoppálo gautuose ir cituojamuose variantuose krūvą pinigų loterijoje išlošia ne kas kitas, o vengrė Anne Kovács (Hoppál

1986: 64–65). F. Graliński skelbtas pranešimas apie netikrą kompiuterių virusą mini Albaniją, o rusiškame, bet Lietuvoje fiksuotame variante kalbama apie mums artimesnę Baltarusiją. Šita šalis žinoma ir pažįstama kur kas geriau, ir toks kitimas yra logiškas:

Jestem albanskim wirusem komputerowym ale z uwagi na slabe zaawansowanie informatyczne mego kraju nie moge nic ci zrobic. Prosze skasuj sobie jakis plik i przeslij mnie dalej (www.atrapa.net/chains/albanski.htm).

Здравствуйте, я белорусский вирус. По причине ужасной бедности моего создателя и низкого уровня развития технологий в нашей стране я не способен причинить какой-либо вред Вашему компьютеру. Поэтому очень прошу Вас, пожалуйста, сами сотрите какой-нибудь важный для Вас файл, а потом разошлите меня по почте другим адресатам. Заранее благодарю за понимание и сотрудничество (LTR 7540/60).

Visiškai taip pat vaikų dainoje „Josim josim į turgelį“ (Vk 161) priklausomai nuo užrašymo vietovės jojama į Šakius (LTR 3486/86), Stakius (LTR 3874/140), Kėdainius (LTR 3199/14), Šilalę (LTR 4812/26), Kamajus (LTR 3071/34)... Merkinėje užrašytos pasakos herojus Bezdukas pavogtus jaučius pjauti ir doroti nusivaro prie Merkio (LTR 7041/161). Apie šitokią tautosakos kūrinio aktualinimą ne kartą yra rašę rusų folkloristai (Шмелевы 2001; Башарин [2007]). Taigi ir P. Jokimaitienės teiginys pasirodė besąs tinkamas mūsų analizuojamam fenomenui.

Taip pat elgiamasi trumpuose laiškeliuose su pieštais ar fotografuotais objektais. Dažnai tekstas būna beveik identiškasis, kinta tik piešinukas ir jo paskirtis (beje, neretai maginė, tad objektas tampa savotišku amuletu). Tokius laiškelių elektroniniu paštu ir trumposiomis telefonų žinutėmis ypač mėgsta siuntinėti jaunimas:

333. Šie trys trejetai stebuklingi. Persiųsk juos kitam, ir tavo visus metus lydės sėkmė, o jei nepersiųsi, tai tau labai nesiseks (LTR 7196/450).

♥♥♥ Išsiųsk šias tris širdeles šešioms žmonėms, ir po savaitės tau patinkantis vaikas pasiūlys draugauti, o jei tu taip nepadarysi, tavęs visą likusį gyvenimą nemylės nei vienas žmogus (LTR 7196/451).

Matome, kad laiško struktūra išlieka tokia pati: maginis tekstas, prašymas laišką siųsti toliau ir pranešimas apie galimas pasekmes, jei bus elgiamasi ne pagal taisykles. Trūksta tik pasakojimo apie laiško atsiradimą ir jį parašiusius žmones. Tokią tradicinio laimės laiško struktūrą nurodo ir rusų folkloristas Aleksandras Pančenko (Панченко 2003: 621). Supaprastinta ji sėkmingai pritaikoma burtuose ir sveikiniuose: piešinukai lemia svajonės išsipildymą (LTR 7539/3), ateinančius naujus metus (LTR 7180/5), sėkmę moksle ir per egzaminus (www.atrapa.net/chains/jedynki.htm), net malonų alaus gėrimą (www.atrapa.net/chains/piwem.htm) ar seksualinį pajėgumą (www.atrapa.net/chains/siusiak.htm). Piešiama žvaigždutė (LTR 7539/3), alų vežantis sunkvežimis (www.atrapa.net/chains/piwem.htm) ar net laimę nešantis užpakalis (www.atrapa.net/chains/d.htm) – tai, kas tinka situacijai ir atitinka etines ir estetines bendraujančiųjų ar pokštaujančiųjų nuostatas.

Menkų, bet esmingesnių pokyčių pastebime sveikiniuose įvairiausiomis progomis ir ypač tų sveikinimų parodijose. Minimios Draugystės (LTR 7301/20),

Bučinukų (LTR 7301/32), Tarptautinė labai gerai atrodančių velniškai protingų moterų (LTR 7301/27) ir kitokios dienos. Čia kintantys elementai, tačiau šalia jų nesunkiai rasime vos ne identiškų. Tai standartinės pradžiōs (*Šie <...> yra stebuklingi; Išsiųsk šias <...>; Šiandien yra <...>*), grasinimų (*tau labai nesiseks*) ar įtikinėjimų (*patikėk, tai veikia*) formulės. Elena ir Aleksiejus Šmeliovai tokių formulių gausą pastebi anekdotuose ir vadina jas klišėmis (Шмелевы 2001). Reikšmingiausiomis laikomos detalės, kalbos kaukė ir standartinės išangos (*зачины*). Juk iš tiesų daugybė anekdotų pradedama savotiškais ciklo pradžios formulėmis (pvz., *Grižta vyras iš komandiruotės...*, *Armėnų radijo klausia...*), o veikėjai atpažįstami iš tam tikrų aprangos atributų (raudono švarko, gruziniškos kepurės) ar demonstruojamo turto (automobilio, telefono ir pan.). Toks principas primena jau aptartą asmenvardžių ir vietovardžių kaitą, tik mūsų atveju jis veda prie ryškesnių, kartais net laiško funkcijos pokyčių.

Jau minėjome, kad tekstai dažnai verčiami iš kitų kalbų. Skirtingiems žmonėms tvarkant net ir tą patį laišką, menkai tikėtini identiškai tekstai. Tiesa, niekada negalime būti tikri, jog verčiama iš to paties šaltinio. Tačiau skirtumai paprastai būna nereikšmingi. Dažniausiai nesutampa tik viena kita sintaksės ar morfologijos detalė, pavyzdžiui:

Tai pinigų angelas

Nusiųsk jį 6 geriems draugams ir tapsi turtingu per 4 dienas. Aš nejuokaunu. Jei ištrinsi šį laišką, tai pasigailėsi. Patikėk manimi.

LTR 7540(53)

Čia PINIGŲ ANGELIUKAS

Išsiųskite jį 6 artimiausiems draugams ir per 4 dienas tapsite turtingu.

Čia ne juokai. Patikėkit manim, tai pildosi.

LTR 7540(79)

Didesnę kaitą rasime stebėdami atskirų laiško dėmenų varijavimą. A. Pančenko, rašydamas apie maginius laiškus, teigia, kad „turimi duomenys leidžia kalbėti apie dvi pastovias tokios rūšies paminklų versijas. Pirmoji – tikrasis „šventas laiškas“, gana stabilus turinio ir operuojantis dažniausiai religinėmis sąvokomis. <...> „Laimės laišakai“ išsamesni ir kartu variantiškesni“ (Панченко 2002: 343). Nors visuotinai priimtoms kalbamų laišku tipologijoms dar neturime, empiriškai galime teigti, jog antriesiems artimi dabar populiarūs draugiškumą, savitarpio paramą ir solidarumą propaguojantys laišukai. Jų kompozicijos lankstumas pastebimas labai lengvai. Maginį tekstą keičiančios mintys ar jų komplektai dėstomi kaip savarankiški segmentai, vienu kartais atsisakant ir pridėdant kitus. Visai taip pat, varstant kartais ir ne itin panašius motyvus, jungiami vestuvinių apdainavimų, kai kurie talalinių posmai. Čia išžiūrime dar vieną teksto kaitos apraišką – kontaminaciją. Aptarsime kelis pavyzdžius:

Šiandien linkiu Tau paprastų stebuklų dienos:

- karšto kavos puodelio, kurį Tau kažkas padarys,
- nelaukto telefono skambučio nuo seno draugo,
- žalios šviesos kelyje į darbą arba į parduotuvę.

Linkiu Tau mažų džiaugsmų eilinės dienos rutinoje:

- pataikyti į trumpiausią eilę parduotuvėje,
- išgirsti gerą dainą per radiją,
- rasti raktus tiksliai ten, kur ieškosi.

Linkiu Tau ramios, linksmos ir laimingos dienos :).

Sakoma, kad ypatingus žmones galima rasti per minutę, per valandą – juos įvertinti, per dieną – juos pamilti, tačiau per visą gyvenimą jų negali pamiršti.

Išsiųsk šią žinutę žmonėms, apie kuriuos gera prisiminti. Jeigu neišsiūsi šios žinutės niekam, tai reiškia, kad esi per daug užsiėmęs ir tikriausiai pamiršai savo draugus :)))

LTR 7301(15)

Nesunkiai išskirsime tris savarankiškus teksto fragmentus ir prašymą išsiųsti žinutę savo draugams. Antrasis fragmentas gana sklandžiai pratęsia pradėtą linkėjimų grandinę, tačiau tarp antrojo ir trečiojo minties atotrūkis akivaizdus. Jį apglaišto prašymas laišką pasiųsti tiems žmonėms, „kuriuos gera prisiminti“. Ypatingų žmonių nepamirši visą gyvenimą, taigi adresatai, kuriems tekstas bus pasiųstas, yra ypatingi ir mieli siuntėjui. Tolesnio siuntimo motyvacija atspindi pagrindinę tokio tipo laišku idėją – rutinos neigimą ir draugiškumo skatinimą.

Atrodo, kad šie fragmentai, papildyti pabaigos formule, puikiai galėtų gyvuoti savarankiškai. Taip ir yra. Greta nepakeisto teksto variantų trečiasis fragmentas po elektroninio pašto dėžutes klaidžioja bent dviem *PowerPoint* skaidrių komplektais. Paprastai jie vadinami *1 minute* (LTR 7301/11, 7576/8). Žinoma rusiškų (LTR 7302/3) ir lenkiškų (www.atrapa.net/chains/1minuta.htm ir www.atrapa.net/chains/mowisie.htm) variantų. Straipsnio autorius yra gavęs *.eml formato siuntinuką, papildytą šonkančių kūdikų vaizdeliu, primenančiu, kad gyvenimas trumpas, tad jį pragyventi reikia linksmi (LTR 7301/18). Pirmasis ir ketvirtasis laišukai kaip iliustracijos jau skelbti minėtame straipsnyje (žr. 1 išnašą), todėl apsiribosime vienu pavyzdžiu:

1

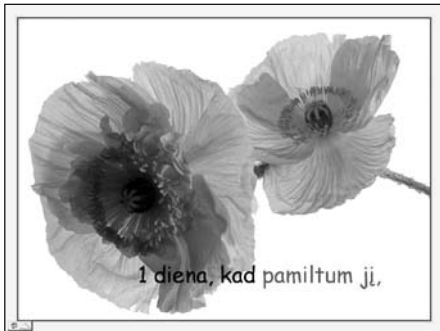
5

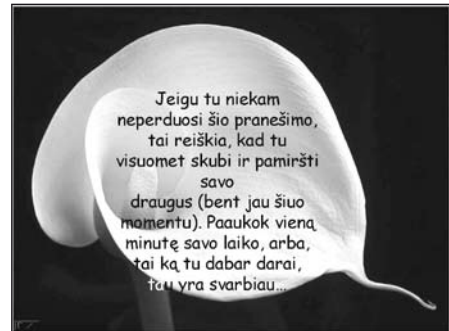
2

6

3

7

4

8

LTR 7576(8)

Matome labiau išplėstą prašymą laišką siųsti toliau. Ypač pabrėžiama adresato svarba ir jo veiksmų reikšmė būdinga daugeliui sentimentalokų laiškų. Tokios frazės dažnai pridedamos laiško pradžioje: *10 rožių vien tik tau...*, *Gavai tai...*, *nes tu ypatinga <...>* (LTR 7540/71), *10 rožių tau. Tu dabar gauni šias rožes, nes tu esi ypatingas asmuo!* (LTR 7576/32). Iš pirmo žvilgsnio žodžiai gana šilti ir gražūs, tačiau kalbamuose laiškuose iš tikrųjų nieko asmeniška nebūna. Jie skiriami iš karto daugeliui žmonių, todėl manyčiau, kad tai tėra skatinimo laišką persiųsti dalis. Šitaip struktūriniai elementai išsibarsto ir senesniuose maginės paskirties laiškuose. Padrikai ir įvairiose vietose pasakojama apie laišką gavusius žmones, jų skirtingą elgesį. Panašu, kad toks laiškų kompozicijos nenuoseklumas yra kompozicijos bruožas.

Tačiau grįžkime prie analizuojamo laiškų rinkinio, vienijamo *1 minutės* motyvo. Dar viename skaidrių komplekte tekstas patrupinamas:

1

4

2

5

3

6

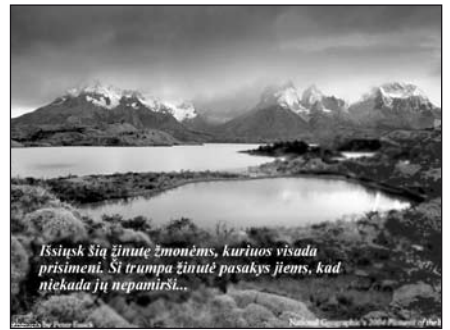
7

9

8

10

LTR 7541(108)

Neaptarinėsime pribloškiančio teksto ir vaizdų turinio neatitikimo. Pamėginkite rasti raktus dykumos viduryje arba ramiai pagyventi su į krokodilą panėšinčiu ropliu!.. Tai labai iškalbus laiškų stilistikos bruožas, tačiau reikalaujantis išsamesnės analizės ir besiprašantis atskiro straipsnio. Norėtusi pabrėžti ką kita. Ten, kur mintys yra savarankiškesnės (pvz., linkėjimų grandinė), jos dėstomos gana laisvai, kartais kai kurių atsisakant ar pridėdant naujų. Čia nelieka linkėjimo pragyventi paprastų stebuklų dieną (plg. LTR 7301/15). Tame pavyzdyje tekstas, aprėmintas paprastų stebuklų ir ramios, linksmos ir laimingos dienos linkėjimų, yra vientisas ir logiškas. Tačiau priešpaskutinės skaidrės tekstas menkai susijęs su ankstesniu, ir tai akivaizdžiai ardo teksto visumą. Atvejis anaipol nėra išskirtinis – nevykusių kontaminacijos pavyzdžių apstu ir kitų žanrų kūrinuose. Juk ne veltui daugelis tyrinėtojų į ją žiūri kaip į kūrinio gadinimą (plg. Kazlauskienė 1971: 370–374; Аникин 1996: 91).

Kad kontaminacija nėra atsitiktinis reiškinys, būdingas tik aptartajam atvejui, rodo tekstų junginiai dar viename laiške. Beje, labai panašūs variantai yra LTR 7576(1) ir LTR 7576(44):

SIUNČIU TAU SU PALINKĖJIM AIS, KAD VISKAS IŠSIPILDYTŲ REALYBĖJE

Kiniečių išmintis

Galima nusipirkti namą, bet ne namų židinį;

galima nusipirkti lovą, bet ne miegą;

galima nusipirkti laikrodį, bet ne laiką;

galima nusipirkti knygą, bet ne žinias;
galima nusipirkti padėtį visuomenėje, bet ne pagarbą;
galima užmokėti daktarui, bet nenusipirksi sveikatos;
galima papirkti sąžinę, bet ne gyvenimą;
galima nusipirkti seksą, bet ne meilę.

Kiniečių išmintis atneša sėkmę. Ši išmintis jau aštuonis kartus apkeliavo apie pasaulį. Ir ši kartą sėkmę ji atneš tau. Gavęs šį laišką tu tapsi laimingu. Tai ne juokai. Tave aplankys sėkmė. Persiųsk šį laišką 96 val. bėgyje tiems, kuriems trūksta sėkmės. Nesiųsk pinigų, nes laimės nenupirksi.

Keletas pavyzdžių: Konstantinas 1953 m. gavo tokią laišką ir paprašė sekretorės padaryti 20 kopijų: po devynių dienų jis išlošė loterijoje 9 mln. markių. Tarnautojas Karlas gavo laišką ir pamiršo apie jį, po kelių dienų jis neteko darbo. Vėliau jis persiuntė laišką, pratęsdamas grandinę, ir sėkmė sugrįžo. 1967 m. Brunas gavo laišką ir juokdamasis jį išmetė. Po kelių dienų susirgo jo sūnus. Jis surado laišką, padarė 20 kopijų ir išsiuntė, po dešimties dienų jis gavo žinią, kad sūnus pasveiko. 1987 m. laišką gavo jaunas Kalifornijos gyventojas, laiškas buvo neaiškiai parašytas, ir jis pažadėjo jį perspausdinti mašinėle, tačiau tai atidėjo vėlesniam laikui, t. y. neišsiuntė laiško per 96 val. Vėliau jis perrašė laišką ir išsiuntė, pratęsdamas grandinę; po to jis įsigijo naują automobilį.

Nepamiršk, nesiųsk pinigų ir nepasirašyk laiško. Paprasčiausiai išsiųsk 20 kopijų ir lauk pasikeitimų į gera. Šią išmintį parašė Antilų salose gyvenęs misionierius.

Aš siunčiu ją tau, kad padėtum jai apkeliauti aplink žemę. Pasiųsk savo pažįstamiems, draugams, draugėms. Praeis nedaug laiko, ir tu gausi gerą žinią arba sulauksi siurprizo. Tai tiesa, net jeigu tu tuo ir netiki. Šis laiškas buvo pasiųstas kaip sėkmės garantas. Tu jį gavai iš žmogaus, kuriam tu rūpi, nenutruk grandinės – dabar tavo eilė jį persiųsti. Išsiųsk 20 kopijų ir pamatysi, kas atsitiks po keleto dienų.

Prisimink: NESIŪSK PINIGŲ. NEPAMIRŠK ŠIO LAIŠKO. TAI TIESA.

LTR 7540(82)

Matome, kad laiškų modifikacijų esama gana įvairių. Čia nesistengta aptarnėti tekstus vienijančių bruožų. Tikėsimės, kad skaitytojas tai nesunkiai pajus iš gretintų pavyzdžių. Borisas Putilovas урач pabrėžė, jog būtina neatskirti tradicijos pastovumo nuo jos kaitos (Пutilов 2003: 201 ir toliau), teigdamas, kad „atskiri egzemplioriai, atvejai, konkrečios socionormatyvinės praktikos apraiškos keltinos ne prie kokio nors pirminio, vienažart sukurto, atviro „pirminio šaltinio“, o prie tam tikro bendro tipo“ (Пutilов 2003: 202). Deja, grandininių laiškų tipologijos problemos tirtos dar labai menkai, tad apie tikslesnes konkrečiau tipo, kaip ir paties objekto, ribas kalbėti būtų gana keblu. Kol kas stabtelėsime iškelę patį variavimo faktą ir būdingesnes jo formas.

Išvados

Analizuota medžiaga parodė, kad grandininiai laiškai linę variuoti. Jų ir kitų tautosakos žanrų kaitos būdai iš esmės yra tie patys.

Grandininiai laiškai – išimtinai rašytinio folkloro apraiška. Mechaniškas perrašinėjimas ir virtualus tiražavimas, neprisiliečiant prie teksto, labai varžo jų kaitos galimybes, tačiau padeda greičiau išplisti netyčia pakeistiems ir naujai sukurtiems variantams. Menkiausiai kinta maginę paskirtį tebeturintys tekstai, draudžiantys bet kokius taisymus. Jų variantiškumas daugiausia nulemtas apsirikimų perrašant

tekstus. Ypač klystama kopijuojant skaičius, nesuvoktus simbolius, asmenvardžius ir vietovardžius.

Aptartoji medžiaga yra kosmopolitiška. Kitas šalis pasiekę tekstai greit išverčiami į vietines kalbas. Vertimuose randama leksinių, morfologinių, sintaksinių ir stilistinių svyravimų, taigi variantai kuriami verčiant ar naujai redaguojant jau išverstus tekstus.

Varijuojama visuose analizuotų tekstų lygmenyse. Kinta tiek pavienės tekstų detalės, tiek ištisi jų fragmentai. Asmenvardžiai ar vietovardžiai keičiami norint priartinti tekstus prie tam tikros vietovės ar bendruomenės gyvenimo. Pridedami piešiniai, simbolių ar skaičių rinkiniai dažnai būna ne iliustracija, o neatskiriama teksto dalis. Juos kaitaliojant nesunkiai pakeičiama teksto funkcija. Ypač tai pasakytina apie SMS siuntinėjamus burtus, sveikinimus ar jų parodijas.

Pagrindiniu laiško dėmeniu gali būti rišlus literatūros, tautosakos kūrinio tekstas ar savarankiškų aforistinių minčių rinkinys, siejamas vienos temos ar pavadinimo. Tokie sandai dėstomi gana laisvai kaitaliojant jų seką ir kiekį. Nereti kontaminacijos ar atskirų fragmentų šalinimo atvejai. Tai ypač populiariu koreguojant siunčiamo laiško idėjas ar keičiant jo funkciją. Taip pat laisvai elgiamasi ir su mandagiomis pradžios formulėmis, prašymais ar raginimais išsiųsti laišką.

Straipsnyje nesistengta aptarinėti tekstus vienijančių bruožų. Tikimasi, kad skaitytojas tai nesunkiai pajus iš gretintų pavyzdžių. Autorius suvokia tradicijos pastovumo ir kaitos simbiozę, tačiau pastoviųjų bruožų analizė neišvengiamai veda į tekstų tipologijos tyrinėjimus. Deja, šios problemos gvildentos dar labai menkai. Kol kas sunku kalbėti apie tikslesnes konkrečiau tipo, paties žanro ribas ir jų sąsajas. Tai kito, jau numatyto straipsnio objektas. Čia norėta parodyti tik objekto variantiškumą, o tai pagrindžia neabejotinai folklorinę jo prigimtį.

LITERATŪRA

Dauphin Florian 2002. Rumeurs électroniques: synergie entre technologie et archaïsme, *Réseaux*, No. 76, p. 71–87.

Dictionary 2000. *Oxford Dictionary of English Folklore*, Oxford.

Duden 2001. *Duden Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.

Dundes Alan 1964. Chain Letter: A Folk Geometric Progression, *Northwest Folklore*, No. 1, p. 14–19.

Graliński Filip [2007]. *Złudzenia i szaleństwa tłumów XXI wieku*, Filipo Gralińskiego asmeninė svetainė, [žiūrėta 2007-04-18], prieiga per internetą: <<http://www.atrapa.net>>

Hoppál Mihály 1986. Chain Letters: Contemporary Folklore and the Chain of Tradition, in: *Contemporary Folklore and Culture Change*, Helsinki, p. 62–80.

Jokimaitienė Pranė 1970. *Lietuvių liaudies vaikų dainos*, Vilnius.

Kazlauskienė Bronė 1971. Vestuvių lietuvių liaudies dainų klasifikacija, kn.: *Literatūra ir kalba*, [t.] XI, Vilnius, p. 301–434.

Krzyżanowski Julian 1965. *Słownik folkloru polskiego*, pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego, Warszawa.

Kubilius Vytautas 2001. Laiškas, kn.: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius, p. 264.

Sauka Leonardas 2002. Iš naujoviškos tautosakos: Laimės laiškas. Santrumpų sąmojis, *Tautosakos darbai*, [t.] XVI (XXVIII), p. 259–265.

Seljamaa Elo-Hanna 2005. Chain Letters as a Vernacular Genre, *Folk Narrative Theories and Contemporary Practices: 14th Congress of the International Society for Folk Narrative Research (ISFNR): Abstracts*, Tartu, p. 260.

Stübe R. 1931–1932. Himmelsbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. IV, Berlin–Leipzig, p. 21–27.

Stübe 1935–1936a. Kettenbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. VII, Berlin–Leipzig, p. 1286–1288.

Stübe R. 1935–1936b. Schuttsbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. VII, Berlin–Leipzig, p. 1384–1386.

Taïeb Emmanuel [2007]. *Persistence de la rumeur. Sociologie des rumeurs électroniques*, Grenoble Politinių studijų instituto svetainė, [žiūrėta 2007-10-17], prieiga per internetą: <http://www-sciences-po.upmf-grenoble.fr/IMG/pdf_reseaux_rumeurs.pdf>, taip pat žr. *Réseaux*, 2001, No. 106, p. 231–271.

VanArsdale Daniel W. [2007]. *Chain Letter Evolution*, Danielio W. VanArsdale'o asmeninė svetainė, [žiūrėta 2007-10-18], prieiga per internetą: <<http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/evolution.html>>

Vékony Eszter 2005. Types of E-mails Sent via a “Fun” Distribution List in a Work Community, *Folk Narrative Theories and Contemporary Practices: 14th Congress of the International Society for Folk Narrative Research (ISFNR): Abstracts*, Tartu, p. 280–281.

Webster 1996. *The New International Webster's Comprehensive Dictionary of the English Language*, Naples–Florida.

Аникин В. 1996. *Теория фольклора*, Москва.

Башарин А. [2007]. *Актуализация и «деактуализация» песенного текста (к вопросу о локальных песнях и локальных вариантах)*, bendras Maskvos Jungtinės humanitarinės leidyklos ir Tartu universiteto Rusų literatūros katedros projektas, [žiūrėta 2007-10-17], prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/basharin3.htm>>

Лурье Вадим Ф. [2007]. *«Святые письма» как явление традиционного фольклора*, bendras Maskvos Jungtinės humanitarinės leidyklos ir Tartu universiteto Rusų literatūros katedros projektas, [žiūrėta 2007-10-17], prieiga per internetą: <http://www.ruthenia.ru/folktee/CYBERSTOL/I_AM/sv_pisma.html>, taip pat žr. *Русская литература*, 1993, № 1, p. 142–149.

Панченко А. 2002. Ускользающий текст: пророчество и магическое письмо, кн.: *Христовщина и скопчество: Фольклор и традиционная культура русских мистических сект*, Москва, p. 341–353.

Панченко А. 2003. Магические письма, кн.: *Современный городской фольклор*, Москва, p. 620–642.

Путилов Б. 2003. *Фольклор и народная культура: In memoriam*, Москва.

Шмелева А., Шмелев А. 2001. *Клиширование формулы в современном русском анекдоте*, bendras Maskvos Jungtinės humanitarinės leidyklos ir Tartu universiteto Rusų literatūros katedros projektas, [žiūrėta 2007-10-17], prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/shmelev2.htm>>

DO THE CHAIN-LETTERS VARY?

POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Summary

The subject of analysis in this article comprises manifestations of variability in the chain-letters. The variability constitutes one of the main attributes of the folklore text. The study is based on the texts of chain-letters stored at the Folklore Archives of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore and also those spread in the internet. The initial hypothesis was that variation tendencies in the chain-letters were rather similar to those observed in other folklore genres. The analyzed materials presented evidence of the chain-letters being quite apt to variation. The modes of change of these texts are essentially the same as those of the other folklore genres.

Chain-letters exclusively belong to the written folklore. Mechanical copying and virtual circulation without the text itself being touched upon significantly diminish the possibilities of change, but these processes also facilitate rapid spread of inadvertently altered or newly created variants. The texts with magical purposes that explicitly prohibit making any changes in them are those that alter least of all. Their variability is essentially determined by the number of mistakes occurring during copying by hand. Quite a few mistakes are usually made in the course of copying numbers, the ill-perceived symbols, personal or place names.

The investigated materials are characterized by cosmopolitan nature. The texts reaching foreign countries are rapidly translated into the local languages; the translations abound in lexical, morphological, syntactical and stylistic variations, thus variants are created in the process of translation or editing the newly translated texts.

Variations could be observed on all the levels of the analyzed texts, both in terms of changing the separate details and entire textual fragments. The personal or place names tend to be altered in order to enhance the relevance or the texts to the particular location or community life. The attached drawings, collections of symbols or numbers usually constitute inseparable parts of the texts rather than mere illustrations. Alterations in them present easy ways of transforming the function of text. This is particularly true in case of charms, greetings or their parodies disseminated by means of SMS.

The main constituent of the chain-letter may comprise a coherent literary or folklore text, or a collection of separate aphorisms, put together under the same topic or title. Such components may be arranged quite freely, both their place in the sequence and their number may significantly vary. Cases of contamination or elimination of separate fragments are rather frequent as well. Such things are particularly popular whenever ideas of the sent letter are corrected or its function is changed. Similar negligence is displayed towards the polite formulas framing the beginning and the end of the letter, as well as towards the requests and biddings to send the letter further.

Detailed discussion of the unifying traits of the texts was not the aim of this article. The reader is expected to easily discern these things in the paralleled examples. The author appreciates the symbiosis of stability and change in tradition, yet analysis of the stable features inevitably leads to investigations in the field of textual typology. Unfortunately, these problems have so far been scarcely examined at all; therefore it is difficult to discuss more precisely the limits and connections of individual types or in terms of the whole genre itself. These questions constitute the subject of a following study.

Gauta 2007-10-23